

LESZEK WAGA

Uniwersytet Opolski, Wydział Teologiczny

<https://orcid.org/0000-0002-2159-5950>

## **Theological Aspects of Educational Postulates of Ludwika Jeleńska (1885–1961) in the Light of Contemporary Interdisciplinary Discourses of Theology with Education Sciences**

### Abstract

The main purpose of the paper is to present the contemporary perspectives of interdisciplinary discourse between theology and education sciences. The basis of the considerations is the concept of integral pedagogy reconstructed on the basis of the educational postulates presented by a Polish educator, Ludwika Jeleńska (1885–1961). The originality and relevance of this concept is not so much due to the association of education with faith content; it's actually due to the close association of pedagogy with theology, and theory with practice. In Jeleńska's works, theology – in a precursory manner, characteristic of contemporary Christian pedagogy – does not merely act as a normative conveyor of Christian values and ideas, but is an element that inspires the development of modern science and broadly understood culture.

**Keywords:** Ludwika Jeleńska, Christian pedagogy, theology and pedagogy, interdisciplinary approach.

### **Teologiczne aspekty postulatów wychowawczych Ludwiki Jeleńskiej (1885–1961) w świetle współczesnych dyskursów interdyscyplinarnych teologii z naukami o edukacji**

### Streszczenie

Głównym celem artykułu jest ukazanie współczesnych perspektyw dyskursu interdyscyplinarnego między teologią a naukami o edukacji. Podstawą rozważań jest koncepcja pedagogiki integralnej zrekonstruowana na podstawie postulatów wychowania polskiej pedagog Ludwiki Jeleńskiej (1885–1961). Oryginalność i aktualność tej koncepcji wynika nie tyle z powiązania treści wychowania z treściami wiary, ile raczej ze ścisłego powiązania pedagogiki z teologią oraz teorii z praktyką. W dziełach Jeleńskiej teologia – w sposób prekursorski i charakterystyczny dla współczesnej pedagogiki chrześcijańskiej – nie pełni jedynie roli normatywnego przekaziciela wartości i idei chrześcijańskich, ale jest elementem inspirowanym rozwój współczesnej nauki i szeroko pojętej kultury.

**Słowa kluczowe:** Ludwika Jeleńska, pedagogika chrześcijańska, teologia a pedagogika, interdyscyplinarność.

Actually, the dialogue of theology with education sciences has existed since the inception of a scientific discipline called pedagogy. If it were to be assumed that one of the first creators of a relatively independent science, which pedagogy has become, was Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768–1834), then it should be acknowledged that he developed some fundamental pedagogical topics in light of theological problems. He saw the possibility of interaction between theology and pedagogy in the undertaking of paradigmatic analyses, applying to the creation of scientific theory.<sup>1</sup>

Similarly, Johann Friedrich Herbart (1776–1841), who was the first to give pedagogy the title of science (*Pädagogik als Wissenschaft*)<sup>2</sup>, did not infrequently refer to theological issues. The interaction between theology and pedagogy, even more evident later in his students' works, was expressed in the consideration of religious content in the process of education, and in the inclusion of theology in the teaching system<sup>3</sup>.

The relationship of theology with education sciences was not discernible only in the field of religious education. Theological content was also present in issues concerning other areas, such as moral, aesthetic, civic or patriotic education. Anyway, when taking an inverse perspective, that is, analyzing the presence of pedagogical content in theology, it would be necessary to state the obvious fact that the problem of nurture has always been present in theological reflection.<sup>4</sup> There are even opinions that theology as a whole has a pedagogical dimension.<sup>5</sup>

---

<sup>1</sup> Karl Ernst Nipkow. 1992. „Religion in der Pädagogik?”. *Zeitschrift für Pädagogik* 38 (2): 225.

<sup>2</sup> Johann Friedrich Herbart. 1984<sup>2</sup>. *Umriss pädagogischer Vorlesungen*. (Schöninghs Sammlung pädagogischer Schriften). Paderborn: Ferdinand Schöningh, 5.

<sup>3</sup> Herbart. 1984<sup>2</sup>. *Umriss pädagogischer Vorlesungen*, 97, 99–101, 120; August Gräve. 1886. *Die Grundsätze der Herbart-Zillerschen Schule für die methodische Durcharbeitung des Unterrichtsstoffes und ihre Würdigung vom Standpunkten der Praxis*. Bielefeld – Leipzig: Verlag von Velhagen & Klasing, 11–13, 29–30; Veit-Jakobus Dieterich. 2007. *Religionslehrplan in Deutschland (1870–2000). Gegenstand und Konstruktion des evangelischen Religionsunterrichts im religionspädagogischen Diskurs und in den amtlichen Vorgaben* (Arbeiten zur Religionspädagogik 29). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 137–173; Dietrich Benner. 2004. *Erziehung – Religion, Pädagogik – Theologie, Erziehungswissenschaft – Religionswissenschaft. Systematische Analysen zu pädagogischen, theologischen und religionspädagogischen Reflexionsformen und Forschungsdesiderata*. In *Erziehungswissenschaft, Religion und Religionspädagogik* (Forum Theologie und Pädagogik, 7). Ed. Engelbert Groß, 9–50. Münster: Lit Verlag.

<sup>4</sup> Jerzy Bagrowicz. 2000. *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 111.

<sup>5</sup> Romuald Niparko. 2002. „Jaka pedagogika na wydziałach teologicznych?”. *Teologia Praktyczna* 3: 287.

However, more importantly, alongside these relations in the objective sphere, concerning purposes, principles, content, methods, techniques, means, and fields of education, there are associations of meta-objective nature.<sup>6</sup> The object of interest are topics concerning the most important theological and pedagogical problems, analyzed collectively (and, at times, critically).

Such a meta-objective way of associating theology with pedagogy was already – as it appears – Schleiermacher's intention. And this is the platform that will be the topic of the analyses that follow. The main purpose of the paper will be to present the contemporary perspectives of interdisciplinary discourse between theology and education sciences. This dialogue can become an opportunity to continuously deepen own reflections within both disciplines, and may contribute to a better description, clarification, and understanding of current social, cultural and axiological determinants of educational processes. The basis of the considerations will be the concept of integral pedagogy reconstructed on the basis of the educational postulates presented by a Polish educator, Ludwika Jeleńska (1885–1961). The originality and relevance of this concept is not so much due to the association of education with faith content<sup>7</sup>; it's actually due to the close association of pedagogy with theology, and theory with practice. The latter association is a characteristic feature of modern pedagogy, which, on the one hand – and which is consistent with the tradition of the discipline – analyzes educational practice, while on the other, it makes discourses on this practice the subject of its enquiries, as it was carried out by practitioners and theorists, in social, cultural, political, economic and educational space, in colloquial and scientific language, as well as in various styles: philosophical, theological, literary, official, publicist and educational reports.<sup>8</sup>

The primary research method used in these considerations will be the method of analysis and criticism of sources.<sup>9</sup>

The practical purpose of the paper is to encourage the study of the works of old Polish educators, to enable the rediscovery of the value of their educational and teaching intuitions. These intuitions may prove useful in today's educational interactions. This undertaking may also be an opportunity for the presentation of Pol-

---

<sup>6</sup> Piotr Magier. 2019. *Metateoria pedagogiki chrześcijańskiej*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

<sup>7</sup> For example, for Jeleńska, it was natural and obvious to pursue the theme of Christmas according to the didactic method used at centres of interest. Please refer to Ludwika Jeleńska. 1945. *Szkola Kształcąca. Metodyka nauczania w szkole powszechnej dla użytku nauczycieli i zakładów kształcenia nauczycieli*. Poznań: Drukarnia i Księgarnia Św. Wojciecha, 22.

<sup>8</sup> Teresa Hejnicka-Bezwińska. 2008. *Pedagogika ogólna* (Pedagogika Wobec Współczesności). Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 236–241, 258–273.

<sup>9</sup> Józef Pieter. 1975. *Zarys metodologii pracy naukowej* (Monografie i Studia. Biblioteka Nauczyciela Akademickiego). Warszawa: Instytut Polityki Naukowej i Szkolnictwa Wyższego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 103.

ish pedagogical ideas of the inter-war period to a wider European circle of readers, since the scientific achievements of many Polish educators, due to the political context, were not developed, or were even deliberately detracted.<sup>10</sup>

The paper will consist of four parts. In the first part, Ludwika Jeleńska's teaching work will be outlined, as well as her works, and the current state of research on the concept of nurture propounded by that author. The subsequent parts will concentrate, respectively, on the associations of theology with anthropological (second part), axiological (part three) and ontological (part four) foundations of nurture in Jeleńska's perspective.

## 1. Current state of research on Jeleńska's pedagogical activities

Jeleńska was born in Warsaw. She was an educator and a methodologist. Her activities were concentrated around the problems of pre-school and early school education. She dealt with teacher training: in the inter-war period at the State Teacher Seminary, and in holiday courses; during the war, she was involved in a secret teaching system in Warsaw. She wrote several important works in pedagogy, didactics, methodology and psychology, and several religious short stories. Jeleńska considers herself an advocate of integral education and a representative of integral pedagogy.<sup>11</sup>

The first scientific discussions and reviews regarding Jeleńska's work occurred in connection with the books that she published.<sup>12</sup> Holistic attempts to

<sup>10</sup> Educators who wrote their works in the inter-war period rarely found recognition in the new, post-war socio-political situation, in which pedagogy (like all Polish science), when confronted with the reality of the communist regime, encountered great difficulties trying to become a platform for the dissemination of scientific legacy of the "old masters." Andrzej Radziejewicz-Winnicki. 2008. *Pedagogika społeczna w obliczu realiów codzienności* (Pedagogika wobec Współczesności). Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 80–82. The censoring of books also affected Jeleńska's religious short story about the childhood of Saint John Bosco. Please refer to Piotr Nowak. 2013. „Skuteczna czy nieskuteczna? Socjalistyczna cenzura w czasach terroru stalinowskiego. Studium przypadku poznańskiego wydawnictwa Albertinum (Księgarni św. Wojciecha)”. *Toruńskie Studia Bibliologiczne* 6 (2): 38 [this article misstated the initial of Jeleńska's first name].

<sup>11</sup> Ludwik Chmaj. 1963. *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 121–123; Tadeusz Jałmużna. 1983. *Pedagogika „szkoły pracy” w Polsce międzywojennej i jej wpływ na kształcenie i doszkadzanie nauczycieli szkół powszechnych* (Acta Universitatis Łodziensis. Folia Paedagogica et Psychologica, 7). Łódź: Uniwersytet Łódzki, 147, 286–287; Janina Kostkiewicz. 2013. *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 473; Alina Rynio. 1997. Jeleńska Ludwika. In *Encyklopedia katolicka*. Vol. 7. Eds. Jerzy Duchniewski et al., 1160–1161. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; Leszek Waga. 2020. „Dydaktyczne postulaty Ludwika Jeleńskiej (1885–1961) w świetle założeń współczesnej pedagogiki integralnej”. *Roczniki Pedagogiczne* 12 (2): 53–54.

<sup>12</sup> Chronologically: Ignacy Stein. 1931. „Problem arcyłudzki w sztuce wychowania”. *Kwartalnik Pedagogiczny* 3 (1): 66–67; Marian Wachowski. 1931. „Polemika”. *Kwartalnik Pedagogiczny* 3 (2): 187–190; Ignacy Stein. 1931. „Polemika. Odpowiedź na polemikę”. *Kwartalnik Pedagogiczny*

characterize her educational and scientific activities came both after the author's death<sup>13</sup> and contemporaneously.<sup>14</sup>

The theological dimension of Jeleńska's educational postulates can first be seen in her stories for children, in which she used numerous religious motives. Using examples, she described saints to indicate to the youngest readers the need to shape their own character<sup>15</sup>, and by lecturing the truths of faith, she encouraged the adoption of appropriate attitudes arising from these truths.<sup>16</sup>

ny 3 (3): 285–289; Marian Wachowski. 1931. „Polemika. Dyskusja z P. I. Steinem o «Sztuce wychowania» dr. Jeleńskiej”. *Kwartalnik Pedagogiczny* 3 (4): 388–390; Jadwiga Dziewulska. 1932. „Jeleńska Ludwika. O Janku, który umiał chcieć”. *Poradnik Biblioteczny Zjednoczenia Polskich Towarzystw Oświatowych. Miesięcznik ułatwiający wybór książek dla bibliotek. Dodatek do czasopisma „Przegląd Oświatowy”* 2 (2): 10; Stefan Abt. 1932. „Sprawozdania i recenzje. Bibliografia pedagogiczna”. *Pro Christo. Wiara i Czyn. Organ Młodych Katolików – Miesięcznik* 8 (5): 316; Stanisław Dobraniecki, Kazimierz Ślifirski. 1933–1934. „Analiza figur liczbowych Lay'a i Rusieckiego”. *Polskie Archiwum Psychologii* 6 (1): 3–37; EW. 1947. „Dr Ludwika Jeleńska: Związła psychologia dla wychowawców”. *Życie Szkoły* 2 (1): 21; JH. 1959. „Matematyka w klasach I–III. Ludwika Jeleńska przy współudziale A. M. Rusieckiego: «Metodyka arytmetyki i geometrii w pierwszych latach nauczania». Wydanie drugie. Warszawa 1957, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych”. *Życie Szkoły* 14 (1): 66.

<sup>13</sup> Chmaj. 1963. *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*, 121–123; Wiktor Czerniewski. 1963. *Rozwój dydaktyki polskiej w latach 1918–1954*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, especially 143; Aleksander Lewin. 1963. „Jeleńskiej sztuka wychowania”. *Nowa Szkoła* 19 (1): 39–42; Janina Maćkowiakowa. 1961. „Wspomnienie o Ludwice Jeleńskiej”. *Głos Nauczycielski* 44 (22): 3; Klemens Trzebiatowski. 1970. *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918–1932* (Monografie z Dziejów Oświaty 12). Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 317–318.

<sup>14</sup> Chronologically: Jałmużna. 1983. *Pedagogika „szkoły pracy” w Polsce międzywojennej i jej wpływ na kształcenie i dokształcanie nauczycieli szkół powszechnych*, 147, 286–287; Ewa Trojanowska. 1988. *Nauczanie początkowe w poglądach Ludwika Jeleńskiej* (Acta Universitatis Lodzianis. Folia Paedagogica et Psychologica 21). Łódź: Uniwersytet Łódzki, 25–49; Teresa Kukołowicz, Ewa Murawska. 1990. „Koncepcja wychowania w ujęciu Ludwika Jeleńskiej”. *Roczniki Nauk Społecznych* 18 (2): 31–42; Rynio. 1997. *Jeleńska Ludwika*, 1160–1161; Lidia Horyń. 1997. *Poglądy pedagogiczne Ludwika Jeleńskiej (1885–1961)*. In *Zapomniani pedagodzy lat międzywojennych* (Rozprawy i Studia [338], 264). Ed. Danuta Koźmian, 161–200. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego; Marian Nowak. 2009. „Podmiotowość – jej znaczenie i wartość w pedagogice chrześcijańskiej”. *Paedagogia Christiana* 2: 11–23; Edyta Bartkowiak. 2012. *Uczeń (dziecko) w pedagogice personalistycznej okresu Drugiej Rzeczypospolitej*. In *W kręgu dawnych i współczesnych teorii wychowania. Uczeń – Szkoła – Nauczyciel* (Biblioteka Współczesnej Myśli Pedagogicznej 1). Eds. Katarzyna Dormus, Ryszard Słęczka, 91–108. Kraków: Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie; Kostkiewicz. 2013. *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939*, 473–505; Barbara Surma. 2018. *Ludwika Jeleńska (1885–1961) i jej poglądy na sztukę wychowania dziecka*. In *Nauczyciele. Szkice portretów uczonych i nauczycieli* (Studia Pedagogiczne 29). Eds. Anna Królikowska, Joanna Falkowska, 25–39. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie; Waga. 2020. „Dydaktyczne postulatory Ludwika Jeleńskiej (1885–1961) w świetle założeń współczesnej pedagogiki integralnej”, 51–62.

<sup>15</sup> Ludwika Jeleńska. [n.d.]. *O Janku, który umiał chcieć. Dzieciństwo błogosławionego Jana Bosco*. Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin: Księgarnia św. Wojciecha; Ludwika Jeleńska. [n.d.]. *Św. Michał Archanioł (Postacie Świętych 28)*. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.

<sup>16</sup> Ludwika Jeleńska. [n.d.]. *Tajemnica mszy świętej. Wyjaśnienia dogmatyczne*. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha. The theology of the Holy Mass described by Jeleńska did not quite clearly indicate the communal (social) aspect of the liturgy, as was pointed out by a Servant of God, priest Wincenty Granat (1900–1979). Please refer to Wincenty Granat. 1949. „Msza św. jako ofiara Kościoła”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 2 (6): 440.

Directly expressed hints relating to religious and social behaviour, based on Catholic morality, are merely a consequence of specific theological assumptions that influenced the shape of Jeleńska's pedagogical views. The presence of these theological assumptions will be discussed in the light of ontological, anthropological, and axiological foundations of nurture.<sup>17</sup>

## 2. Theology and the anthropological basis of nurture in Jeleńska's concept

As the starting point of her deliberations, Jeleńska came up with the existential situation of man, which she called "a problem human to the core." This problem lies in experiencing an internal rift, which exists between the awareness of one's weaknesses and imperfections, and the knowledge about what a person should be doing, and what attitudes they should be taking.<sup>18</sup> And although there are also other problems in human life, issues such as the meaning of life, faith, responsibility, rights or responsibilities, in the author's opinion, only the "problem human to the core" constitutes a strictly pedagogical problem. It has its theological background, to which Jeleńska pointed out, citing the words of St Paul: "O wretched man that I am! Who shall deliver me from the body of this death?" (Rom 7, 24a) and Saint Augustine (354–430): "The mind commands the mind to will, and yet though it be itself it does not obey itself. Whence this strange anomaly and why should it be? I repeat: The will commands itself to will, and could not give the command unless it wills; yet what is commanded is not done."<sup>19</sup>

The "problem human to the core" can be expressed in the question: "how to integrate the inner man, how to reconcile him with himself, how to make him *one*"<sup>20</sup>. This question – according to theologians – illustrates the whole "dramatic nature and tragedy of sin", evil, and the weaknesses of human nature.<sup>21</sup>

---

<sup>17</sup> Contemporaneously, the problems of Christian nurture are concentrated around three core groups of issues: ontological, anthropological and axiological. Please refer to Marian Nowak. 2000. *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 227–229.

<sup>18</sup> Ludwika Jeleńska. 1930. *Sztuka wychowania* (Biblioteka Dziej Pedagogicznych, 5, 22). Warszawa: „Nasza Księgarnia”, Spółka Akc. Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, 18–26; Kostkiewicz. 2013. *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939*, 475–476.

<sup>19</sup> Saint Augustine. 2011. *Confessions*. Peabody: Hendrickson Publishers, 154 [VIII, 9].

<sup>20</sup> Jeleńska. 1930. *Sztuka wychowania*, 19.

<sup>21</sup> Józef Augustyn. 1998. *Jak szukać i znajdować wolę Bożą?*. Kraków: Wydawnictwo M, 81–84.

This “integration” of man is to be applied to all his dimensions: physical, mental<sup>22</sup> and spiritual (which the author did not overlook, which she emphasized by analyzing, inter alia, “judgements on the subject of faith”<sup>23</sup>, or writing about the role of God’s grace in raising a child in an atmosphere of goodness<sup>24</sup>). Human integration is also accomplished through simultaneous and harmonious educational and didactic effects on intellect, feelings, and will.<sup>25</sup> In analyzing religious experience, the author explicitly invoked the theses of Catholic theology, emphasizing the need for a well-balanced formation of intellect, emotion, and will.<sup>26</sup>

Jeleńska concluded that over centuries, humanity has seen a state of rift in the human nature, and therefore sought colloquial, and scientific solutions, which led to the formation of numerous pedagogical directions, and eventually to the constitution of pedagogy as a science. For pedagogy “emerged [...] from a problem of life”, and is “a science concerning the internal harmonization of man.”<sup>27</sup>

Harmonizing man requires the adoption of a certain principle unifying all its dimensions. Jeleńska wrote that “the type of self-conscious personality is man of character based on one principle, which is the foundation for the unification of the entire life. Of course, the value of this unifying principle will determine the value of man and his life.”<sup>28</sup> And a little later, she said, “in order for our life to be united and full, the foundation must be broad enough so that the full reality could be rested upon it. For a believer, such a unifying principle is the divine principle.”<sup>29</sup>

The search for the integrating factor of man as a whole (his nature) in the supernatural sphere is consistent with modern theological anthropology. Human integrity is understood today as a loss of good in result of the original sin, causing detraction to the full freedom of man in his choice of good.<sup>30</sup>

---

<sup>22</sup> Please refer to Ludwika Jeleńska. 1946. *Zwięzła psychologia ogólna dla wychowawców*. Poznań: Drukarnia Św. Wojciecha pod Zarządem Państwowym w Poznaniu, 7.

<sup>23</sup> Jeleńska. 1946. *Zwięzła psychologia ogólna dla wychowawców*, 54. Please refer to Waga. 2020. „Dydaktyczne postulatory Ludwika Jeleńskiej (1885–1961) w świetle założeń współczesnej pedagogiki integralnej”, 54.

<sup>24</sup> Ludwika Jeleńska. 1947. „Najbardziej aktualne i ważne problemy pedagogiczne doby obecnej. Dalsze odpowiedzi na ankietę «Życia Szkoły»”. *Życie Szkoły* 2 (4): 100.

<sup>25</sup> Jeleńska. 1945. *Szkoła Kształcąca*, 5; Jeleńska. 1946. *Zwięzła psychologia ogólna dla wychowawców*, 71; Jałmużna. 1983. *Pedagogika „szkoły pracy” w Polsce międzywojennej i jej wpływ na kształcenie i dokształcanie nauczycieli szkół powszechnych*, 147. Cf. JZ. 1959. „Metodyka nauczania w klasach I–III”. *Życie Szkoły* 14 (1): 65.

<sup>26</sup> Jeleńska. 1946. *Zwięzła psychologia ogólna dla wychowawców*, 68.

<sup>27</sup> Jeleńska. 1930. *Sztuka wychowania*, 29.

<sup>28</sup> Jeleńska. 1946. *Zwięzła psychologia ogólna dla wychowawców*, 123.

<sup>29</sup> Jeleńska. 1946. *Zwięzła psychologia ogólna dla wychowawców*, 138.

<sup>30</sup> Luis F. Ladaria. 2011. *Introduzione alla antropologia teologica* (Theologia 6). Roma: Gregorian & Biblical Press, 112.

This position was clearly accentuated during the time of Jeleńska's activity in the teaching of the Church, in Pius XI's momentous encyclical *On Christian Education: Divini illius Magistri*, of 31<sup>st</sup> December, 1929. In it, the Pope criticized pedagogic naturalism, excluding the importance of God's grace in the process of nurture, and rejecting the anthropological assumption about the weakness of human nature and its propensity for evil. In the encyclical, there is a reservation pertaining to education, which perceives nurture as a process that can be derived from "the sole powers of human nature." Criticism of Christian nurture, purported to be "heteronomous", "passive", and "obsolete" is – according to Pius XI – completely inaccurate, because it is precisely this nurture, by establishing a goal to regulate human "disorderly affections", that offers its subject true autonomy and freedom (including freedom from unrestrained inclinations to evil).

Christian nurture to freedom gives the subject a space for self-reliance and assumes their ability to make wrong decisions. Subjective treatment of a person, and admitting mistakes is particularly evident as Jeleńska's teaching postulates.<sup>31</sup> She wrote: "pupils' mistakes are of educational importance first and foremost for the teacher, giving him the ability to penetrate deeper into the mind-set of children and in his own methods of work [...]. The error, however, has an educative meaning also for the students themselves. If a child discovers the truth on their own, then they will not always immediately get on the right track, they must err, but correcting their own mistakes gives more than committing no mistakes whatsoever. The huge benefit of collective learning in the classroom comes precisely from mutual correction of errors, from shared research, and this benefit is enjoyed by both outstanding and weak learners alike."<sup>32</sup>

The behaviour of the educator towards the pupil does not at all make the student a passive recipient of the content taught. In contrast, the subjectivity and activity of the child is emphasized. It is shaped by an active educator, who supervises the entire process of nurture. There is no place for pedagogical naturalism, but for the validation of the role of the educator, who "should be active to make their students active."<sup>33</sup>

---

<sup>31</sup> Cf. Waga. 2020. „Dydaktyczne postulatory Ludwika Jeleńskiej (1885–1961) w świetle założeń współczesnej pedagogiki integralnej”, 56.

<sup>32</sup> Ludwika Jeleńska. 1926. *Metodyka pierwszych lat nauczania* (Biblioteka Dziel Pedagogicznych, 1, 2). Warszawa – Łódź: „Nasza Księgarnia”, Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, 38.

<sup>33</sup> Nowak. 2009. „Podmiotowość – jej znaczenie i wartość w pedagogice chrześcijańskiej”, 22–23.

### 3. Theology and the axiological basis of nurture in Jeleńska's concept

The axiological foundation of Jeleńska's postulates is Catholic moral theology, particularly the science of virtues, as formulated by Saint Thomas Aquinas (ca. 1225–1274).<sup>34</sup> The author also repeatedly referred to the views of Father Jacek Woroniecki (1878–1949), a Polish Dominican, a supporter of Thomism, the author of a three-volume publication on Catholic educational ethics.<sup>35</sup>

One of the core values was for Jeleńska the dignity of person<sup>36</sup>; therefore, with proper sensitivity, she postulated concern for respect for the experiences of pupil.<sup>37</sup>

Giving the child a role model, chosen especially from among other peers, contributed – in Jeleńska's view – to a diminishing of the child's dignity. Therefore, instead of presenting personal role models, she supported the concept of showing children an ideal that they could realize themselves.<sup>38</sup> Describing various ideals: physical fitness, social or national values, she attached unique relevance to the religious ideal. It manifests itself in the attitude of fighting evil, in the realization of God's will, and in practicing love of one's neighbour. This social aspect of the religious ideal<sup>39</sup> is justified in detail by Jeleńska through the use of biblical arguments (epistles of St. Paul and St. John), as well as theological ones (dogma about communion of saints).<sup>40</sup>

The presentation of the life and work of saints as ideals of Christian life, delivered by Jeleńska<sup>41</sup>, could also be found in official documents of the Church, including in the aforementioned encyclical, *Divini illius Magistri*.

### 4. Theology and ontological foundations of nurture in Jeleńska's concept

In principle, a lecture on ontological foundations of education should precede an analysis of anthropological and axiological dimensions, due to the fact that it is

---

<sup>34</sup> Jeleńska. 1930. *Sztuka wychowania*, 224–228.

<sup>35</sup> Jacek Woroniecki. 1986. *Katolicka etyka wychowawcza* (vol.: 1, 2/1, 2/2). Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.

<sup>36</sup> Jeleńska. 1930. *Sztuka wychowania*, 132.

<sup>37</sup> Please refer to Jeleńska. 1930. *Sztuka wychowania*, 54–55.

<sup>38</sup> Cf. Surma. 2018. Ludwika Jeleńska (1885–1961) i jej poglądy na sztukę wychowania dziecka, 30–31.

<sup>39</sup> Jeleńska strongly emphasized the social determinants of nurture. Please refer to Ludwika Jeleńska. 1939. *Przygotowanie do życia przez szkołę*. Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha; Ludwika Jeleńska. 1939. *Zadania kulturalne szkoły powszechnej*. Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha.

<sup>40</sup> Jeleńska. 1930. *Sztuka wychowania*, 146–150.

<sup>41</sup> Cf. footnote 15.

ontology that sets a certain framework for considerations in the other dimensions. Here, however, the ontological basis of nurture in Jeleńska's concept will be approached as a summary of the theological orientation of the author's views.

One of the fundamental issues of nurture ontology is the question about understanding nurture as a social phenomenon. This question is also related to issues concerning the role of an educator, and the educator's role in the process of nurture.<sup>42</sup> In Jeleńska's writings – as already mentioned – this ontological situation of a pupil is related to their “problem human to the core”, in whose solution an active educator should participate.

An issue in the field of ontology of nurture is also, in a sense, a specific understanding of “reality-orientation.” In modern Christian pedagogy, nurture to realism is postulated. It is marked by the adoption of a cognitive and ethical attitude of personal commitment towards the surrounding reality, as well as man's turning towards what actually exists, which is concentrating on “the living concrete.” The adoption of this perspective of understanding nurture also involves the formation of a conscience, sensitive to the surrounding reality, and the formation of an existential attitude set towards “being here and now.”<sup>43</sup>

“Sensitivity to reality” and commitment to engage in “the living concrete” was manifested by Jeleńska in numerous situations associated with her educational practice. This is evidenced in the experiences of children, sometimes described in great detail<sup>44</sup>, and specific descriptions of indications for teaching activities<sup>45</sup>, concerning matters such as registration of the absence of a student by the teacher, and the need to make up for uncovered material with the child<sup>46</sup>, first experiences of novice apprentices<sup>47</sup>, or doubts of teachers starting work with their first class.<sup>48</sup>

The focus on “the living concrete” also appeared in Jeleńska's teaching recommendations in connection with the demonstrative method that she discussed. The author wrote about the need for three types of “concretes” to be used in the classroom.

<sup>42</sup> Nowak. 2000. *Podstawy pedagogiki otwartej*, 230–294.

<sup>43</sup> Marian Nowak. 2012. *Pedagogiczny profil nauk o wychowaniu. Studium z odniesieniami do pedagogiki pielęgniarstwa*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 74–76. Cf. Leszek Waga. 2016. „Obecność teoretycznych i metateoretycznych założeń współczesnej pedagogiki chrześcijańskiej w «De catechizandis rudibus» św. Augustyna”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 36 (1): 232.

<sup>44</sup> Ludwika Jeleńska. 1939. *Wzrastanie psychiczne dziecka*. Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha.

<sup>45</sup> Ludwika Jeleńska. 1939. *Metodyka arytmetyki i geometrii w pierwszych latach nauczania*. Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha.

<sup>46</sup> Jeleńska. 1945. *Szkola Kształcąca*, 68.

<sup>47</sup> Ludwika Jeleńska. 1937. Praktyka na wsi. In *Z pracy państwowych seminariów nauczycielskich w Polsce*, 109. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”.

<sup>48</sup> Ludwika Jeleńska. 1947. „Jeszcze o nauce czytania”. *Życie Szkoły* 2 (7–8): 199.

The first is a “concrete in the hand”, enabling the child to get to know physical objects through various senses, primarily through the sense of touch. This is a circumstance that should stand at the root of any cognitive processes in a child.<sup>49</sup> The very wording “concrete in the hand” was repeatedly applied before Jeleńska, to denote the need for a non-abstract way of teaching.<sup>50</sup>

The second “concrete” was called “concrete before the eyes” by Jeleńska. The application of this concrete assumes using certain things that are not, however, handed over to children, but only shown to them from a distance. Such subjects encompass drawings, demonstrative boards or other school aids, which the teacher had to ask for more than once in those days.<sup>51</sup>

The third is the “concrete in the imagination”, being an imaginative depiction of an object. It is revealed by evoking specific images in the mind of students, directly affecting their experiences arousing various kinds of emotions, such as: horror, compassion, or awe.<sup>52</sup>

The interest in “concretes” in Jeleńska’s writings is a kind of exemplification of Christian realism<sup>53</sup> and Christianity itself, which stems from the concrete of incarnation of Jesus Christ (*Et Verbum caro factum est* – J 1, 14a).<sup>54</sup>

## Conclusion

The analysis of Jeleńska’s educational postulates showed the ontological, anthropological and axiological foundations of integral nurture. These foundations are associated with Christian theology (with biblical argumentation, dogmatic theology and moral theology). What can astonish the contemporary reader most in Jeleńska’s works is that theological arguments are not applied instrumentally, are not authoritatively imposed, do not ideologize the educational space, and are not used to provide an apologia of Christian nurture, which

---

<sup>49</sup> Jeleńska. 1926. *Metodyka pierwszych lat nauczania*, 45. Please refer to Trojanowska. 1988. *Nauczanie początkowe w poglądach Ludwika Jeleńskiej*, 34.

<sup>50</sup> Ludwika Jeleńska. 1960. *Metodyka arytmetyki i geometrii w pierwszych latach nauczania*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 45, 80, 110–111.

<sup>51</sup> Jeleńska. 1926. *Metodyka pierwszych lat nauczania*, 45–46; Jeleńska. 1960. *Metodyka arytmetyki i geometrii w pierwszych latach nauczania*, 68. Please refer to Trojanowska. 1988. *Nauczanie początkowe w poglądach Ludwika Jeleńskiej*, 34.

<sup>52</sup> Jeleńska. 1926. *Metodyka pierwszych lat nauczania*, 46; Jeleńska. 1946. *Zwięzła psychologia ogólna dla wychowawców*, 29–42.

<sup>53</sup> Rafał Czupryk. 2018. „Realizm chrześcijańskiej prawdy o człowieku”. *Resovia Sacra* 25: 91–105.

<sup>54</sup> Joseph Ratzinger. 2007. *Einführung in das Christentum. Vorlesung über das Apostolische Glaubensbekenntnis. Mit einem neuen einleitenden Essay*. München: Kösel-Verlag, 181.

in Jeleńska's times, in which different types of normative pedagogy played a dominant role<sup>55</sup>, may appear particularly surprising.

Jeleńska herself believed that the postulates she formulated were not "rigid, invariable patterns" to which to adhere in educational and teaching work.<sup>56</sup> And it was not her that treated religious motives in education instrumentally and ideologically, but it was her censors in post-war Poland, as can be best evidenced by comparing subsequent editions of her books. For example, in the book "Szkoła Kształcąca" (*School of Education*), published in 1945, among Saturday talk topics, Jeleńska offered to talk about a social action for schools, which would help organize "Christmas trees, and Easter dinners for the poor."<sup>57</sup> In the 1958 edition, all these religious threads were removed, and the theme of the action became "planting trees."<sup>58</sup>

The method of using theological premises to build Jeleńska's educational postulates enables the recognition of that author as a forerunner of contemporary Christian pedagogy, whose task no longer involves normative transmission of religious values and ideas in nurture, but is about presenting theology as an element inspiring the development of modern science, and a broadly defined culture.<sup>59</sup>

## References

### Sources

- Jeleńska Ludwika. 1926. *Metodyka pierwszych lat nauczania* (Biblioteka Dziel Pedagogicznych, 1, 2). Warszawa – Łódź: „Nasza Księgarnia”, Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych.
- Jeleńska Ludwika. 1930. *Sztuka wychowania* (Biblioteka Dziel Pedagogicznych, 5, 22). Warszawa: „Nasza Księgarnia”, Spółka Akc. Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych.
- Jeleńska Ludwika. 1937. Praktyka na wsi. In *Z pracy państwowych seminariów nauczycielskich w Polsce*, 108–110. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”.
- Jeleńska Ludwika. 1939. *Metodyka arytmetyki i geometrii w pierwszych latach nauczania*. Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha.

<sup>55</sup> Leszek Waga. 2018. „Normatywność pedagogiki chrześcijańskiej w świetle pytań o jej empiryczne podstawy”. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika* 36 (2): 68.

<sup>56</sup> Jeleńska. 1945. *Szkoła Kształcąca*, 5–6.

<sup>57</sup> Jeleńska. 1945. *Szkoła Kształcąca*, 90.

<sup>58</sup> Ludwika Jeleńska. 1958. *Szkoła kształcąca. Metodyka nauczania w szkole podstawowej*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 57.

<sup>59</sup> Cf. Nowak. 2000. *Podstawy pedagogiki otwartej*, 29–30; Marian Nowak. 2004. „Pedagogika chrześcijańska: jej podstawy, rozwój i aktualny stan”. *Rocznik Pedagogiczny* 27: 42.

- Jeleńska Ludwika. 1939. *Przygotowanie do życia przez szkołę*. Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha.
- Jeleńska Ludwika. 1939. *Wzrastanie psychiczne dziecka*. Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha.
- Jeleńska Ludwika. 1939. *Zadania kulturalne szkoły powszechnej*. Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha.
- Jeleńska Ludwika. 1945. *Szkola Kształcąca. Metodyka nauczania w szkole powszechnej dla użytku nauczycieli i zakładów kształcenia nauczycieli*. Poznań: Drukarnia i Księgarnia Św. Wojciecha.
- Jeleńska Ludwika. 1946. *Zwięzła psychologia ogólna dla wychowawców*. Poznań: Drukarnia Św. Wojciecha pod Zarządem Państwowym w Poznaniu.
- Jeleńska Ludwika. 1947. „Jeszcze o nauce czytania”. *Życie Szkoły* 2 (7–8): 199–202.
- Jeleńska Ludwika. 1947. „Najbardziej aktualne i ważne problemy pedagogiczne doby obecnej. Dalsze odpowiedzi na ankietę «Życia Szkoły»”. *Życie Szkoły* 2 (4): 100–101.
- Jeleńska Ludwika. 1958. *Szkola kształcąca. Metodyka nauczania w szkole podstawowej*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Jeleńska Ludwika. 1960. *Metodyka arytmetyki i geometrii w pierwszych latach nauczania*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Jeleńska Ludwika. [n.d.]. *O Janku, który umiał chcieć. Dzieciństwo błogosławionego Jana Bosco*. Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin: Księgarnia św. Wojciecha.
- Jeleńska Ludwika. [n.d.]. Św. Michał Archanioł (Postacie Świętych 28). Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Jeleńska Ludwika. [n.d.]. *Tajemnica mszy świętej. Wyjaśnienia dogmatyczne*. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.

## Appendix bibliography

- Abt Stefan. 1932. „Sprawozdania i recenzje. Bibliografia pedagogiczna”. *Pro Christo. Wiara i Czyn. Organ Młodych Katolików – Miesięcznik* 8 (5): 315–317.
- Augustyn Józef. 1998. *Jak szukać i znajdować wolę Bożą?*. Kraków: Wydawnictwo M.
- Bagrowicz Jerzy. 2000. *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Bartkowiak Edyta. 2012. Uczeń (dziecko) w pedagogice personalistycznej okresu Drugiej Rzeczypospolitej. In *W kręgu dawnych i współczesnych teorii wychowania. Uczeń – Szkoła – Nauczyciel* (Biblioteka Współczesnej Myśli Pedagogicznej 1). Eds. Katarzyna Dormus, Ryszard Ślęczka, 91–108. Kraków: Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.
- Benner Dietrich. 2004. Erziehung – Religion, Pädagogik – Theologie, Erziehungswissenschaft – Religionswissenschaft. Systematische Analysen zu pädagogischen, theologischen und religionspädagogischen Reflexionsformen und Forschungsdesiderata. In *Erziehungswissen-*

- schaft, Religion und Religionspädagogik* (Forum Theologie und Pädagogik 7). Ed. Engelbert Groß, 9–50. Münster: Lit Verlag.
- Chmaj Ludwik. 1963. *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Czerniewski Wiktor. 1963. *Rozwój dydaktyki polskiej w latach 1918–1954*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Czupryk Rafał. 2018. „Realizm chrześcijańskiej prawdy o człowieku”. *Resovia Sacra* 25: 91–105.
- Dieterich Veit-Jakobus. 2007. *Religionslehrplan in Deutschland (1870–2000). Gegenstand und Konstruktion des evangelischen Religionsunterrichts im religionspädagogischen Diskurs und in den amtlichen Vorgaben* (Arbeiten zur Religionspädagogik 29). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Dobraniecki Stanisław, Ślifirski Kazimierz. 1933–1934. „Analiza figur liczbowych Lay’a i Rusieckiego”. *Polskie Archiwum Psychologii* 6 (1): 3–37.
- Dziwulska Jadwiga. 1932. „Jeleńska Ludwika. O Janku, który umiał chcieć”. *Poradnik Biblioteczny Zjednoczenia Polskich Towarzystw Oświatowych*. Miesięcznik ułatwiający wybór książek dla bibliotek. Dodatek do czasopisma „Przegląd Oświatowy” 2 (2): 10.
- EW. 1947. „Dr Ludwika Jeleńska: Związła psychologia dla wychowawców”. *Życie Szkoły* 2 (1): 21.
- Granat Wincenty. 1949. „Msza św. jako ofiara Kościoła”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 2 (6): 411–440.
- Gräve August. 1886. *Die Grundsätze der Herbart-Zillerschen Schule für die methodische Durcharbeitung des Unterrichtsstoffes und ihre Würdigung vom Standpunkten der Praxis*. Bielefeld – Leipzig: Verlag von Velhagen & Klasing.
- Hejnicka-Bezwińska Teresa. 2008. *Pedagogika ogólna* (Pedagogika Wobec Współczesności). Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Herbart Johann Friedrich. 1984<sup>2</sup>. *Umriss pädagogischer Vorlesungen* (Schöninghs Sammlung pädagogischer Schriften). Paderborn: Ferdinand Schöningh.
- Horyń Lidia. 1997. Poglądy pedagogiczne Ludwika Jeleńskiej (1885–1961). In *Zapomniani pedagogicy lat międzywojennych* (Rozprawy i Studia [338], 264). Ed. Danuta Koźmian, 161–200. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Jałmużna Tadeusz. 1983. *Pedagogika „szkoły pracy” w Polsce międzywojennej i jej wpływ na kształcenie i dokształcanie nauczycieli szkół powszechnych* (Acta Universitatis Lodzensis. Folia Paedagogica et Psychologica 7). Łódź: Uniwersytet Łódzki.
- JH. 1959. „Matematyka w klasach I–III. Ludwika Jeleńska przy współudziale A. M. Rusieckiego: «Metodyka arytmetyki i geometrii w pierwszych latach nauczania». Wydanie drugie. Warszawa 1957, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych”. *Życie Szkoły* 14 (1): 66.
- JZ. 1959. „Metodyka nauczania w klasach I–III”. *Życie Szkoły* 14 (1): 65–66.
- Kostkiewicz Janina. 2013. *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

- Kukołowicz Teresa, Murawska Ewa. 1990. „Koncepcja wychowania w ujęciu Ludwika Jeleńskiego”. *Roczniki Nauk Społecznych* 18 (2): 31–42.
- Ladaria Luis F. 2011. *Introduzione alla antropologia teologica* (Theologia 6). Roma: Gregorian & Biblical Press.
- Lewin Aleksander. 1963. „Jeleńskiej sztuka wychowania”. *Nowa Szkoła* 19 (1): 39–42.
- Maćkowiakowa Janina. 1961. „Wspomnienie o Ludwice Jeleńskiej”. *Głos Nauczycielski* 44 (22): 3.
- Magier Piotr. 2019. *Metateoria pedagogiki chrześcijańskiej*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
- Niparko Romuald. 2002. „Jaka pedagogika na wydziałach teologicznych?”. *Teologia Praktyczna* 3: 286–296.
- Nipkow Karl Ernst. 1992. „Religion in der Pädagogik?”. *Zeitschrift für Pädagogik* 38 (2): 215–234.
- Nowak Marian. 2000. *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Nowak Marian. 2009. „Podmiotowość – jej znaczenie i wartość w pedagogice chrześcijańskiej”. *Paedagogia Christiana* 2: 11–23.
- Nowak Marian. 2004. „Pedagogika chrześcijańska: jej podstawy, rozwój i aktualny stan”. *Rocznik Pedagogiczny* 27: 37–58.
- Nowak Marian. 2012. *Pedagogiczny profil nauk o wychowaniu. Studium z odniesieniami do pedagogiki pielęgniarstwa*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Nowak Piotr. 2013. „Skuteczna czy nieskuteczna? Socjalistyczna cenzura w czasach terroru stalinowskiego. Studium przypadku poznańskiego wydawnictwa Albertinum (Księgarni św. Wojciecha)”. *Toruńskie Studia Bibliologiczne* 6 (2): 31–47.
- Pieter Józef. 1975. *Zarys metodologii pracy naukowej* (Monografie i Studia. Biblioteka Nauczyciela Akademickiego). Warszawa: Instytut Polityki Naukowej i Szkolnictwa Wyższego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Radziejewicz-Winnicki Andrzej. 2008. *Pedagogika społeczna w obliczu realiów codzienności* (Pedagogika Wobec Współczesności). Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Ratzinger Joseph. 2007. *Einführung in das Christentum. Vorlesung über das Apostolische Glaubensbekenntnis. Mit einem neuen einleitenden Essay*. München: Kösel-Verlag.
- Rynio Alina. 1997. Jeleńska Ludwika. In *Encyklopedia katolicka*. Vol. 7. Eds. Jerzy Duchniewski et al., 1160–1161. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Saint Augustine. 2011. *Confessions*. Peabody: Hendrickson Publishers.
- Stein Ignacy. 1931. „Polemika. Odpowiedź na polemikę”. *Kwartalnik Pedagogiczny* 3 (3): 285–289.
- Stein Ignacy. 1931. „Problem arcyludzki w sztuce wychowania”. *Kwartalnik Pedagogiczny* 3 (1): 66–67.
- Surma Barbara. 2018. Ludwika Jeleńska (1885–1961) i jej poglądy na sztukę wychowania dziecka. In *Nauczyciele. Szkice portretów uczonych i nauczycieli* (Studia Pedagogiczne 29). Eds.

- Anna Królikowska, Joanna Falkowska, 25–39. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie.
- Trojanowska Ewa. 1988. *Nauczanie początkowe w poglądach Ludwiki Jeleńskiej* (Acta Universitatis Lodziensis. Folia Paedagogica et Psychologica 21). Łódź: Uniwersytet Łódzki, 25–49.
- Trzebiatowski Klemens. 1970. *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918–1932* (Monografie z Dziejów Oświaty 12). Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Wachowski Marian. 1931. „Polemika”. *Kwartalnik Pedagogiczny* 3 (2): 187–190.
- Wachowski Marian. 1931. „Polemika. Dyskusja z P. I. Steinem o «Sztuce wychowania» dr. Jeleńskiej”. *Kwartalnik Pedagogiczny* 3 (4): 388–390.
- Waga Leszek. 2016. „Obecność teoretycznych i metateoretycznych założeń współczesnej pedagogiki chrześcijańskiej w «De catechizandis rudibus» św. Augustyna”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 36 (1): 227–249.
- Waga Leszek. 2018. „Normatywność pedagogiki chrześcijańskiej w świetle pytań o jej empiryczne podstawy”. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika* 36 (2): 59–82.
- Waga Leszek. 2020. „Dydaktyczne postulaty Ludwiki Jeleńskiej (1885–1961) w świetle założeń współczesnej pedagogiki integralnej”. *Roczniki Pedagogiczne* 12 (2): 51–62.
- Woroniecki Jacek. 1986. *Katolicka etyka wychowawcza* (vol. I, 2/1, 2/2). Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.